

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ СВІДОМОЇ НЕПРАВДИ В ПОКАЗАННЯХ

Павлюк Наталія Вікторівна,
канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: nat.pavluk.np@gmail.com
ORCID 0000-0001-8058-3071

У статті розглянуто психологічні основи надання неправдивих показань допитуваною особою. Акцентовано увагу на можливостях сучасних науково-технічних засобів, інноваційних продуктів та їх використанні під час допиту. Запропоновано тактичний прийом з умовною назвою «наочна імітація події злочину», який базується на пред'явленні 3D-моделі місця події особі, яка надає свідомо неправдиві показання з метою їх спростування. Визначено систему тактичних прийомів, спрямованих на нейтралізацію неправди в показаннях та підвищення ефективності проведення допиту.

Ключові слова: допит; неправдиві показання; тактичні прийоми; комп'ютерна модель; моделювання події злочину

Постановка проблеми. У діяльності, пов'язаній з розслідуванням злочинів, допит відіграє важливу роль в отриманні інформації про подію злочину, факти та обставини, які сприяли протиправному діянню та мають важливе доказове значення, а також у здійсненні перевірки доказів, що вже містяться в матеріалах кримінального провадження. Допит є доволі складною слідчою (розшуковою) та судовою дією. Складність його проведення насамперед обумовлюється можливістю виникнення конфліктної ситуації, коли допитуваний відмовляється від надання показань або повідомляє завідомо неправдиву інформацію у ході допиту. В такому випадку зусилля уповноваженої особи мають бути спрямовані на зміну несприятливої ситуації, нейтралізацію неправдивих відомостей у показаннях. Результативність допиту залежатиме від системи тактичних прийомів, продуманих слідчим, здатних оптимізувати тактику його проведення. У зв'язку з цим проблема подолання неправди в показаннях та розроблення

відповідних рекомендацій, які б сприяли ефективному її вирішенню, є актуальною й практично значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з тактикою допиту, ми знаходимо у роботах О. О. Алексєєва (O. O. Alekseev), В. В. Баранчука (V. V. Baranchuk), В. К. Весельського (V. K. Veselskyi), А. А. Вознюка (A. A. Voznyuk), Є. Є. Демидової (Ye. Ye. Demydova), І. А. Жалдак (I. A. Zhaldak), В. О. Коновалової (V. O. Konovalova), В. Г. Лукашевича (V. H. Lukashevych), О. Я. Переверзи (O. Ya. Pereverza), Д. М. Піскуна (D. M. Piskun), К. О. Чаплинського (K. O. Chaplynskyi), С. С. Чернявського (S. S. Chernyavskyi), В. Ю. Шепітька (V. Yu. Shepitko) та ін. Проте проблема оптимізації тактичних прийомів допиту, спрямованих на подолання неправди в показаннях, потребує подальших наукових розробок.

Мета статті полягає у розкритті мотивів повідомлення неправдивих показань особами залежно від їх процесуального становища та визначенні шляхів удосконалення тактики проведення допиту осіб, що свідомо повідомляють неправдиві показання.

Виклад основного матеріалу. Формування неправди – це вольовий і свідомий акт, який спрямований на перекручення істини, а запобігання і встановлення неправди в показаннях передбачає знання її мотивів [1, с. 57]. Для осіб, які вчинили злочин, характерна наявність захисної домінанти – тимчасово панівна рефлексорна система, що зумовлює роботу нервових центрів у даний момент і надає поведінці спрямованість [2, с. 191], під впливом якої підозрюваний прагне до здійснення вчинків, які, на його думку, забезпечують йому безпеку, допоможуть уникнути викриття та наступного покарання. Вплив захисної домінанти проявляється в тому числі й під час допиту, коли підозрюваний прагне приховати істину [3, с. 381–382]).

Відмова від надання показань або свідоме повідомлення неправдивих чи обмежено правдивих показань підозрюваною особою зумовлюється специфічними емоційними станами цих осіб: 1) страх втратити волю, звичний спосіб життя, можливість опинитися серед злочинців; 2) тривога, страх

розплати, наступного покарання, що викликають депресію, пригнічення психіки; 3) побоювання помсти з боку співучасників; 4) агресія, ворожість до співробітників правозастосовних органів, свідків, потерпілих, інших осіб тощо [4, с. 236–237].

Так, мотивами надання неправдивих показань підозрюваних (обвинувачених) є: 1) бажання уникнути відповідальності за вчинений злочин або зменшити свою вину чи понести покарання не за вчинене, а за менш тяжкий злочин – дійсний або уявний; 2) бажання вигородити співучасників злочину або пом'якшити їх вину в силу дружніх, сімейних, родинних та інших зв'язків; з корисливих мотивів; 3) прагнення обмовити співучасників з помсти або з метою забезпечення власної безпеки в майбутньому; 4) прагнення обмовити себе в силу хворобливого стану психіки або виходячи з бажання потрапити в особливі умови життя та ін.

Деякі іншими є мотиви надання неправдивих показань свідками та потерпілими: 1) побоювання помсти з боку підозрюваного, його родичів та знайомих; 2) бажання вигородити або пом'якшити вину підозрюваного в силу родинних, сімейних, дружніх стосунків або з корисливих міркувань, а також протилежний намір посилити провину зазначених осіб – з помсти, ревнощів та ін.; 3) небажання подальшої участі у слідчих (розшукових) діях та розслідуванні в цілому. Мотиви надання неправдивих показань потерпілими схожі з перерахованими, до них можна додати ще такі: 1) бажання зменшити шкоду, заподіяну злочином, щоб приховати джерело придбання втрачених цінностей; 2) прагнення перебільшити заподіяний злочином збиток як з почуття помсти, так і з користі та інших спонукань (ревнощі, злість і т.д.); 3) намагання приховати свої власні непорядні вчинки, аморальну поведінку [5, с. 114–115]. Отже, ставлення потерпілого до встановлення істини може бути дуже різним. В одних випадках він зацікавлений у встановленні істини, в інших – йому байдуже, чи буде у справі встановлена істина; по-третє, він зацікавлений у тому, щоб перешкодити розкриттю злочину і викриттю злочинця, і, нарешті, по-четверте, він зацікавлений в доведенні обставин, які

не мали місця в дійсності, що також є формою перешкоджання встановлення істини [6, с. 417].

Для виявлення неправдивості показань слід враховувати, що симптомами неправди, як правило, виступають: а) протиріччя висловлень іншим зібраним у справі доказам; 2) невизначеність, неконкретність інформації, що міститься у показаннях; 3) опис подій з надмірною точністю; 4) різні пояснення одних і тих же подій на різних допитах; 5) наполегливе, кількаразове повторення допитуваним з власної ініціативи будь-яких тверджень; 6) обмовки у показаннях, тобто мимовільне висловлення достовірної інформації; 7) відхилення від відповіді на прямі запитання; 8) приховування фактів, які, за даними слідчого, добре відомі допитуваному; 9) зовнішній прояв змін психічної діяльності допитуваного як реакції на поставлені запитання тощо [7, с. 721].

Певне значення для попереднього виявлення та оцінки неправди в показаннях має спостереження слідчого за поведінкою допитуваного у ході допиту за його станом і психофізіологічними реакціями. Таке спостереження виконує діагностичну функцію й орієнтує слідчого при висуненні припущень стосовно навмисного викривлення або правдивості тих чи інших даних [8, с. 339].

Арсенал тактичних прийомів, спрямованих на виявлення та викриття неправдивих показань допитуваних осіб, є досить великим. Одними з ефективних тактичних прийомів є такі:

– постановка запитань: уточнюючих – спрямованих на найповніше й найточніше з'ясування питань, що мають значення для справи; контрольних – спрямованих на перевірку даних, що були повідомлені допитуваним, з'ясування джерел одержання фактів;

– застосування «ефекту раптовості». Сутність прийому полягає в несподіваності (для допитуваного) появи фактів та обставин, які доводять неправдивість його показань. Прийом не зводиться до емоційної напруженості, оскільки раптово подана інформація може мати переконуючий

вплив на раціональну сферу особистості, схилиючи допитуваного до усвідомленої необхідності давати правдиві показання;

– використання прийому «максимальної деталізації показань». Цей прийом базується на складності обміркувати до найдрібніших деталей неправдиве свідчення. Юридична особа, ставлячи допитуваному перелік запитань щодо подробиць певного факту, змушує його самостійно встановити суперечності у власних показаннях;

– «пред'явлення контр доказів». Цей прийом припускає спростування кожного неправдивого свідчення конкретним доказом, який це свідчення заперечує. Зокрема, заперечення присутності на місці злочину відразу ж спростовується висновком експертизи про залишені відбитки пальців тощо;

– використання прийому, що базується на «поєднанні форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту». Цей прийом ґрунтується на тому, що інтенсивна зміна темпу не дозволяє допитуваному ретельно обміркувати варіанти відповідей і концентрувати увагу на деталях, які характеризують неправдивість свідчень. Малозначущі запитання вимовляються в уповільненому темпі, а викривальні – у прискореному. Все це створює передумови для підвищення емоційної напруженості: нав'язаний темп бесіди порушує індивідуальну ритміку допитуваного, створює негативне збудження в корі великих півкуль. Унаслідок цього бурхливо розвивається втома нервових центрів, знижується свідомий самоконтроль за поведінкою, мовою тощо [9, с. 284–287];

– розповідь слідчим версій про вчинені злочини або ймовірний розвиток подій, ефективний тактичний прийом при викритті підозрюваних у дачі неправдивих показань. Цей прийом повинен стосуватися тільки неповних і другорядних фактів злочинної діяльності особи, що мали чи могли мати місце в певний час, а слідчий повинен мати необхідний об'єм перевіреної інформації;

– «втягнення допитуваного у спір». Для цього слідчий під час допиту повинен торкатися другорядних фактів (питань), які допитуваному неважко

спростувати. Якщо допитуваний піде на це, йому пропонується інша обставина такого ж плану. Він спростовує і її, поступово втягуючись у суперечку, і починає сперечатись за тими питаннями, які для слідчого є метою даного допиту і забезпечені доказами [10, с. 181];

– «використання або створення стану емоційної напруженості» – прийом базується на тому, що у стані емоційної напруженості в особі суттєво знижується здатність здійснювати свідомий контроль за змістом мовних повідомлень та своєю поведінкою. Так, шляхом повідомлення певної інформації, наприклад, про затримку співучасника, висновків, експертизи, пред'явлення речових доказів тощо можна викликати в особі допитуваного стан емоційної напруженості, відчуття дискомфорту [4, с. 238–239];

– «припущення легенди». Слідчий, знаючи або здогадуючись про те, що допитуваний дає неправдиві показання – легенду, надає йому можливість викласти її. Допитуючий має намір отримати від допитуваного якнайбільше деталей, конкретики, подробиць і якомога точніше зафіксувати інформацію в протоколі допиту, створити враження у допитуваного, що його показання сприймаються як правдиві. Надавши можливість допитуваному висловитись, слідчий пред'являє вагомні докази, що спростовують легенду. Захоплений зненацька і не підготовлений до створення нової неправди, допитуваний може дати правдиві показання;

– «інерція». Сутність цього тактичного прийому зводиться до того, що слідчий, розмовляючи з допитуваним, непомітно переводить розмову зі сфери абстрактної, сторонньої розмови у сферу розмови по суті. При цьому допитуваний, говорячи про «стороннє», «за інерцією» проговорюється про те, про що не хотів би розповідати [11, с. 199, 202].

У слідчо-судовій практиці використовується такий тактичний прийом, як «наочність». Йдеться про використання різних наочних посібників, що допомагають допитуваному відновити в пам'яті певні події, що мають відношення до розслідуваного злочину, і цим сприяють встановленню фактів, які цікавлять слідство. Серед них – ілюстрації, макети, схеми, плани,

фотознімки тощо. У даному випадку проводиться своєрідне моделювання окремих сторін або всієї події, з приводу якої провадиться допит [12, с. 49]. При цьому слід враховувати новітні технічні й технологічні можливості комп'ютерного моделювання, які дозволяють перетворити вербальний опис уявного образу об'єкта чи події, що зберігається у свідомості людини, на безпосередньо спостережувану тривимірну, динамічну, просторово-орієнтовану модель цього образу, з великою точністю й необмеженими можливостями деталізації зображення. Комп'ютерна модель, яка візуалізує свідчення допитуваного, створена спеціалістом під час допиту, оформлюється як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії, а модель, побудована пізніше в рамках провадження відповідної судової експертизи, – як додаток до висновку експерта. Застосування комп'ютерної моделі для візуалізації показань допитуваного є найбільш ефективною у разі можливості її зіставлення з іншими моделями, заснованими на фактично встановлених у кримінальному провадженні даних [13, с. 4–5].

Висновки. Візуалізована 3D-модель події злочину може бути застосована під час проведення допиту не тільки для забезпечення повноти й точності фіксації повідомленої інформації. За наявності конфліктної ситуації під час допиту особи, яка навмисно повідомляє неправдиві показання, пред'явлення 3D-моделі місця події з візуалізованими траєкторіями руху об'єктів, розташуванням учасників події може також слугувати тактичним прийомом, який умовно можна назвати «наочна імітація події злочину», що передбачає спростування кожного неправдивого показання конкретним доказом.

Таким чином, система тактичних прийомів, спрямованих на нейтралізацію неправди в показаннях допитуваних осіб, має такий вигляд: 1) постановка запитань; 2) застосування «ефекту раптовості»; 3) максимальна деталізація показань; 4) пред'явлення контрдоказів; поєднання форсованого (прискореного) та уповільненого темпів допиту; 5) розповідь слідчим версій про вчинені злочини або ймовірний розвиток подій; 6) «втягнення

допитуваного у спір»; 7) використання або створення стану емоційної напруженості; 8) «припущення легенди»; 9) «інерція»; 10) наочна імітація події злочину.

Список літератури

1. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Вид. 4-те, перероб. і допов. Харків : Одиссей. 2013. 232 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.
3. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Велби, Проспект, 2005. 472 с.
4. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєвої. Київ : КНТ, 2007. 360 с.
5. Белкин Р. С., Лившиц М. Е. Тактика следственных действий. Москва : Юристъ, 1997. 176 с.
6. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для вузов. 5-е изд., доп. и перераб. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 656 с.
7. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. / упоряд. Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
8. Шепітько В. Ю. Вибрані твори / Избранные труды. Харків : Апостіль, 2010. 576 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е., Кошинець В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Чернівці : Книги-XXI, 2007. 448 с.
10. Чаплинский К. О. Тактика проведения отдельных следчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 308 с.
11. Шиханцов Г. Г. Юридическая психология : учебник для вузов / отв. ред. В. А. Томсинов. Москва : Зерцало, 1998. 352 с.
12. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва : Юрид. лит., 1969. 120 с.
13. Алабужев И. Г. Визуализация показаний допрашиваемого посредством компьютерного моделирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2006. 16 с.

References

1. Shepitko, V.Yu. (2013). Dovidnyk slidchoho. Kharkiv: Odissei [in Ukrainian].
2. Velyka ukrainська yurydychna entsyklopediia. (Vols. 1–20). Vol. 20: Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykhohihiia. (2018). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Chufarovskij, Yu.V. (2005). Yuridicheskaya psihologiya. Moscow: Velbi, Prospekt [in Russian].
4. Aleksandrov, D.O., Androsiuk, V.H., Kazmirenko, L.I. et al. (2007). Yurydychna psykhohihiia. L.I. Kazmirenko, Ye.M. Moiseieva (Eds.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Belkin, R.S., Livshic, M.E. (1997). Taktika sledstvennyh dejstvij. Moscow: Yurist [in Russian].
6. Vasil'ev, V.L. (2008). Yuridicheskaya psihologiya. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
7. Shevchuk, V.M. (2020). Kryminalistyka: tradytsii, novatsii, perspektyvy. N.A. Chmutova (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Shepitko, V.Yu. (2010). Vybrani tvory-Yzbrannyye trudy. Kharkiv: Apostil [in Ukrainian].
9. Orban-Lembryk, L.E., Koshchynets. V.V. (2007). Yurydychna psykhohihiia. Chernivtsi:

Кnyhy-XXI [in Ukrainian].

10. Chaplynskyi, K.O. (2006). *Taktyka provedennia okremykh slidchykh dii*. Dnipropetrovsk: DDUVS [in Ukrainian].

11. Shihancov, G.G. (1998). *Yuridicheskaya psihologiya*. V.A. Tomsinov (Ed.). Moscow: Zercalo [in Russian].

12. Arocker, L.E. (1969). *Taktika i etika sudebnogo doprosa*. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].

13. Alabuzhev, I.G. (2006). *Vizualizaciya pokazanij doprashivaemogo posredstvom komp'yuternogo modelirovaniya*. avtoref. *Candidate's thesis*. N. Novgorod [in Russian].

Павлюк Н. В., канд. юрид. наук, доцент кафедры криминалистики, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: nat.pavluk.np@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8058-3071

Тактико-психологические особенности нейтрализации заведомой неправды в показаниях

В статье рассмотрены психологические основы сообщения ложных показаний допрашиваемым лицом. Акцентировано внимание на возможностях современных научно-технических средств, инновационных продуктов и их использовании во время допроса. Предложен тактический прием с условным названием «наглядная имитация события преступления», основанный на предъявлении 3D-модели места происшествия лицу, сообщающему заведомо ложные показания с целью их опровержения. Определена система тактических приемов, направленных на нейтрализацию лжи в показаниях и повышение эффективности проведения допроса.

Ключевые слова: допрос; ложные показания; тактические приемы; компьютерная модель; моделирование события преступления.

Pavliuk N. V., PhD in Law, Associate Professor of Department of Criminalistics, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: nat.pavluk.np@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8058-3071

Tactical and psychological features of counteracting the perjury

The paper deals with the psychological basis of giving false testimony by the person questioned. It is stated that the motives for making a false statement by the suspect are related to the desire to avoid responsibility for the crime, to reduce the guilt, or to be punished not for the crime committed but for a less serious crime. Witnesses' false testimony is due to fears of the suspect's desire for retaliation; unwillingness to further participating in investigative (search) activities and the investigation as a whole. The motives for giving false testimony by victims are as follows: the desire to reduce the damage caused by the crime in order to hide the source of the acquisition of lost property; the desire to exaggerate the damage caused by the crime, both out of feelings of revenge and for mercenary or other motives; attempts to hide their own dishonest actions, immoral behaviour.

Attention is paid to the resources of current scientific and technical means, innovative products and their use during interrogation. It is noted that the up-to-date technical and technological resources of computer modeling make it possible to turn a verbal description of the mental image of an object or event stored in the human mind, in a directly observable three-dimensional, dynamic, space-oriented model of this image with great accuracy and unlimited potential of digitalization.

The author concludes that the visualized 3D model of the crime scene can be used during the interrogation not only to ensure the completeness and accuracy of recording the reported information. In case of a conflict situation during the interrogation of a person giving intentionally false testimony, presenting a 3D model of the crime scene with visualized paths of

objects motion, the location of the participants of the event can also serve as a tactical option, which we could refer to as "visual imitation of a crime", it involves refuting each false testimony by specific evidence.

The paper presents the system of tactical options aimed at counteracting the perjury: 1) asking questions; application of "the element of surprise"; 2) maximum itemization of testimony; 3) presentation of counter-evidence; combination of forced (accelerated) and slow rate interrogation; 4) telling investigators versions of the crimes committed or the probable development of events; 5) "dragging the person questioned into an argument"; 6) using or generating the state of emotional tension; 7) "assumption of a legend"; 8) "inertia"; 9) visual imitation of the crime.

Keywords: interrogation; false testimony; tactical options; computer model; crime scene simulation.

Надійшла до редколегії 19.11.2020 р.